

- Kesen**, (*késön*) Bornemissza, Negy. rész 190.
- Korosma**, (das *Chrisma*, das *Pathengeschenk* Ballagi i. m.) «Korosma gyertya» — keresztelésnél. Mélius, Vál. préd. 157.
- Körty**, (*korty* a Nyelvtört. Szótárban) «Mindenik pihentésbe az törvény ellen való vetkeket ugyan körtyeuel nyeled, mint az szomju ember az vizet.» Bornemissza, Negyed. rész 219.*
- Kuklya**, «Meghidd kuklia, hogy az Isten szeme emészti meg a misét, a te rosz *kapadat*.» Mélius, Vál. préd. 290.
- Kuritálás**, (*kuritol* a Nyelvtört. Szótárban) «kuritálást, dézmálást, szorgalmatosságot elhagyjátok!» u. o.
- Marczongani**, (*zerfleischen*, *zernägen* Ballagi i. m.) «Isten beszédét marczongani» vagyis «olyat tenni oda, ki nem oda való.» U. o.
- Mordás**, «Ábrahám, Moyses, Pál sok sanyaruságot szenvedénc és az ördögnek sok mordásit érzötték.» Bornemissza, Negy. rész 191.
- Nyájankozás**, (*nyájaskodás*) «Ellágyul, eltunyul, tobzodást, buyaságot, nyayankozást, ficzerezet kíván.» U. o. 190.
- Nyeretes**, (*nyertes*) Monoszlói Apol. 519.
- Offordározni**, «Meg se fenyegess senkit, csak azt se mond: Nono csak! avagy: Jámbor tarcz dolgot! avagy: De ne offordározz! semmit soha senki ellen ne emlicz.» Bornemissza i. m. 225.

(Folyt. köv.)

SZEREMLEI SAMU.

RÁDAY GEDEON.

(Második és befejező közlemény.)

Rádayban kevés önbizalom egyesült a tekintélylyel, de emberismerete elég éles és szilárd volt, hogy a hozzá közeledő fiatal tehetségek legkiválóbbjainak tervét felkarolja és segítse a kivitelre. Hozzá nyujtották be a kezdő írók szárnypróbálgatásaikat, mint később Kazinczyhoz. S az ő ítéletétől nem

* Bornemiszánál a 219. levélen nem találtuk.

igen volt fölebbezés. E tekintélynek egész tudata megvolt Kazinczyban, midőn hozzá közeledett. «Templomi érzés» fogta el — mint maga beszéli, — valahányszor Rádayt színről-színre láthatta. S dicsvágya nem ismert fényesebb jutalmat, mint Ráday javalását megnyerni. Legelső kísérleteit nem tekintve, a későbbieket, míg Ráday élt, mind az ő bírálata alá bocsátotta. Tőle várta a hibák igazságos fölfödését; pedig nyomtatásban egész addig bajosan ismerte Rádaynak egyetlen művét is. Mindez nemcsak abból a tapasztalatból magyarázható, melyet Kazinczy a vele való társalgásból szerzett, hanem abból a tekintélyből is, melyről az előtt hallott, mint sárospataki deák és juratus. Első nagyobb művét, a Gessner fordítását, hozzá küldte először bírálatra csak azután Báróczyhoz, kit mint stylistát követendő példányúl tekintett nemcsak ekkor, de mondhatni, egész életében. «Minekelőtte közhelyen jelennék meg a Gessner idylliumainak magyar fordításával, — írja hozzá Kazinczy (eddig ismert) legelső levelében * — szükségesnek látom, hogy megítélésére oly birót válasszak, a ki hibáit érzékeny fülekkel s szemekkel érezze, és a ki azokat nékem egész szabadsággal tudtomra adja. *Nagyságodon kívül nem esmerek senkit, a ki kívánságomat teljesíthetné, valamint más részről nincsen senki, a kinek inkább kívánnám hallani javalását* s innen eredett az a bátorságom, hogy azon tudósításomnak, a melyet ezen fordításnak elibe akarok tétetni, a Nagyságod nevét homlokára függesztettem».

Ráday a szerető atya kegyességével fogadta Kazinczyt már az előtt is. Most, hogy őt kérte föl kritikusanak az ifjú író, kiről Ráday minden vele érintkezésben levők közt legvérmesebb reményt táplált, szinte áradó örömmel teljesítette az elfogulatlan kritikus tisztét, hogy üdvözölje a jövő nagy íróját, kinél «maga sem tudta volna jobban azt a nehéz feladatot megoldani», melyre Kazinczy vállalkozott. Ha magát nem ismerte volna: ez a bizalom «felfuvalkodást is okozhatott volna benne» — mint naivan megvallja. Kazinczy szabadságot adott neki, hogy ott javítson művén, a hol akar s Ráday nem mert élni e szabadsággal, holott a hozzá hasonló

ügyben forduló írók műveit, Arankáét, Darvasét, Édes Gergelyét alapos javítás alá vette. De észrevételeit nem hallgatta el. A legfinomabb szóárnyalati különbségekre is figyelemmel volt. Például a «víg nyájaskodás» helyett *tréfa* kitélt, a «hozott a szerencse, Mycon» helyett a magyarosabb *Isten hozott, Mycon!* kifejezést stb. ajánlotta.* S a mi fontos, e javítások nagy részét Kazinczy mind a legnagyobb készséggel fogadta el. A munka egészben véve rendkívül megnyerte Ráday tetszését. «Különösen kedvesen vettem — írja Ráday — hogy az Úr velem közleni méltóztatott Gessner munkáinak valósággal szép fordítását, mely eránt minden hízelkedés nélkül írhatom, hogy még felette kevés fordításaink vannak, a melyeket ehhez hasonlíthatnék. Ugyanis sok helyeken fordításnak sem vélné az olvasó, hanem eredeti munkának tarthatná».

Kazinczy el volt ragadtatva a nem remélt fogadtatástól. Egyszerre írónak képzelte magát s homlokán érezte égni az ihlet melegét. Hat esztendei fáradsága, éjjeleinek álma, napjainak örökös munkája jutalmat nyert. «Íme — kiált fel egész lelkesüléssel — annak a keze teszi homlokomra a repkénykoszorút, a kitől azt egyedül óhajtottam elnyerni, s már most félenkség nélkül, sőt erős bizalommal jelenek meg hazám előtt, mert Nagyságodnak javallásával bírok; e' pedig igaz érdem.» Talán Ráday elismerő bírálatából lehet megmagyaráznunk, hogy e művét annyiszor átdolgozta Kazinczy; hogy a mi a kezdő író geniusát felbátorította, az a hosszú pályát megfutott aggastyánnak is kedvence maradt, melyet kora minden valamire való emberének elküldött még kéziratban, mikor egy-egy részét újra átjavította. Ebből kell magyaráznunk, hogy innentől fogva, tehát körülbelül hét évig, pályájának első felében, egyetlen sort nem tett közzé, a minek valami jelentőséget tulajdonított, míg azt Rádaynak be nem mutatta. S végre ez indokolja azt, hogy első nagyobb művét Kazinczy Rádaynak ajánlotta. Ez az ajánlat Kazinczy egész pályájának jelentőségébe bele hagy pillantanunk s mintegy előttünk áll a későbbi korszakalkotó Kazinczy. El-

* Látható ez észrevételek jegyzéke a Kazinczyhoz 1786 márcz. 21. írt leveleiben. U. o. 96—100. l.

panaszolja fáradozását, azokat a szinte leküzdhetetlen akadályokat, melyek minduntalan megakasztották munkájában, mikor az érzés finomságát és gyöngédségét, mikor az árnyalatok erejét és báját, a nyelv jellemzetességét és fordulatait akarta visszaadni magyarul. A hosszas munkát öngyakorlatból végezte s nem volt szándéka azt közzétenni. De a Báróczy példája fölébresztette dicsvágyát. Másfelől pedig «annak a nagy seregnék dühösségén támadott boszankodása, a mely megrészegült bacchansok módjára vette körül a magyar Helikont», tüzelte a föllépésre. Ráday magasan föülállt e kárhoztatott seregen s úgy nézte Kazinczyt is, mint a ki az ő kezdeményét fogja diadalra vinni a költészetben és prózában egyaránt. Kazinczy e kiválasztottjának fődözi fel munkája gyönyörét és tapasztalatát. Nem a közönségre hivatkozik. Avval ő már most sem törődik, mint pályájának későbbi szakában. De Ráday kedvező ítéletéből szabadságot vesz, hogy megrója azokat, a kik mindent magyarul erőlködnek kifejezni s elfeledik megfontolni, hogy az «új elnevezés által nem veszt-e az értelem, az energia, az idiotismus». Nyelvünk készületlensége, darabosság, a nyugati nyelvekkel való atyafiatlansága miatt a legnehezebb munka hű fordítást nyújtani a költészetnek magasabb nemében. Pedig erre kell fordítani minden erőnket, mert mi még mindig *csak* kezdjük a magyar nyelvet csinosítani.

Ezt nemcsak maga érezte Kazinczy, de a Ráday tanítasaiból is tudta. Ráday számtalanszor beszélt neki e készületlenségről s épen azért csendes és megfontolt haladást ajánlott. Kazinczy dicsekedve említi előképeit: Zrínyit, Gyöngyösit, magát Rádayt, Báróczyt, Orczyt, Barcsayt, Telekit stb., de egyszersmind kénytelen megvallani, hogy példányképeitől eltérve: csak a jó hangzásra hallgatott, a «külső nemzeteket választotta vezérül, szélétében élvén az idegen szókkal, a hol ki nem kerülhetett, míg helyettök ugyanily értelmű magyar eredetűt s hangzásút nem talált». «Te íteld meg — írja az ajánlatban — mennyire értem el végemet: énnékem mind egy, mind más esetre megnyugtatósomra fog válni, hogy egész erővel igyekeztem meghaladni magamat.»

Íme a tanítvány merészsége, a mely mesterének hasonló, bár más téren tanúsított, bátorságán izmosodik meg: de a

merni tanulást, a régivel való szakítás készségét, az új irány keresésének lehetőségét s forrását Rádaytól kölcsönözte nagy részben. Könnyen elképzelhetjük, mennyire önmagát látta Ráday ifjú tanítványának e törekvésében s mennyire rajta volt, hogy annak a kezdetnek, mely a vers technikájában az ő nevéhez van csatolva, Kazinczy legyen folytatója s ha lehet, művészivé emelője. Kazinczy egyforma kedvvel fordul az ó-klasszikai és nyugat-európai költészet tanulmányozásához, sok tekintetben megint a Ráday példái s útmutatása nyomán. Ugyanakkor, midőn Horác és Anakreon műveivel tesz próbát a fordításban: másfelől Klopstock, Wieland, Goethe és Lessing felé fordul, s újra Rádaytól kér tanácsot, felvilágosítást s bírálatot. Annyira megbízik a Ráday műérzékében, nemes ízlésében s ítéletének helyes szempontjaiban, hogy véghez viendő szándékát is jónak látja először Rádayval közleni, hogy így annak a tekintélye támogassa már munkája közben. A kész műről aztán soha el nem mulasztja Ráday észrevételeit kikérni. Az ó-klasszikai és nyugat-európai költészet iránya forrongásban tartják Kazinczyt, de mintha ez utóbbihoz szívesebben hajlanék, mióta egy művét, a *Boldog bolondoskodást* Ráday, legalább külső formájára nézve, elismeréssel tüntette ki, s mióta Ráday a verslábak tisztaságát a német és francia példák után alaposan megmagyarázta neki.* Földi János, ki ez időben a görög költők tanulmányába temetkezett, rossz néven vette Kazinczytól, hogy mind jobban közeledett a nyugat-európai formák műveléséhez s mint mondá, szinte félt már hozzá tanácsért fordulni, mióta Kazinczy a görög és római költőkkel mindinkább felhagyni látszott. Kazinczy maga is érezte, hogy a két irány közül az újabb kezd mind jobban emelkedni, s mikor az *Orpheus*nak egyik füzetében jobbára mértékes rímes verseket közölt, mintegy maga is visszajedt ez irány túlkapasaitól.

E mellett a fordításnak abban a nemében, a melyet imitációnak neveztek akkor, s a melyet most átdolgozásnak mondhatunk, szintén a Ráday példája után kezdett Kazinczy próbákat tenni. Ismeretes múlt századbeli irodalmunkban e sajtószerű műfaj, mely minden először megmozduló irodalom-

* 1791 febr. 14. írt levelében. Akad. könyvtár. U. o.

ban ismétlődik. Ismeretes Simainak e téren való szerencséje s a színész-átdolgozók sikere, melyről mostani mértékkel ítélni legalább is nagy elhamarkodottság. E műfajnak egyik legszaporább művelője Ráday volt. Mechmet énekének átdolgozását már említettük. Ezenkívül Ráday a Vergil ecclogáit is ilyformán kívánta megmagyarosítani. Alexisét *Szép Rózsai* néven tette közzé az *Orpheusban*. Csak a nevek magyarok s a hely színe hasonlít némileg a magyar viszonyokhoz, de az egészben lehetőleg ragaszkodik az eredetihez. Így dolgozta át Metastasiónak egy kis dalát, már Kazinczy sikerült fordítása után, s nem habozott megvallani, hogy «meg is szaporította a maga gondolatival», a mi nem igen válik előnyére a fordításnak, mert az eredetinek kerek conceptióját egészen elrontja.* Hozzáfogott Osszian egy részének fordításához is, az *Evirallóhoz*, melyben, mint mondja, hű nejét kívánta megsíratni s neki mintegy emléket állítani. Valóban, ha a következő sorokat olvassuk: önkéntelenül is ugyanerre a gondolatra jutunk, ha nem ismerjük is Ráday határozott kijelentését. E panaszos hang, a melyen a folyvást sajnó szív megszólal, inkább Rádayé, mint Ossziáné. «Árnyékozatok homályosítják az én lelkemet, — írja Ráday a fordítás végén, — de olykor mégis a régi énekeimben való gyönyörködésnek sугári elmémet megvidámítják s valamicskét enyhítik keservemet. Énekesek! készítsétek el az én síromat, s az én kedves szép Evirallám mellé tégyetek; s ha az esztendők forgása visszahozza a tavaszt a mi halmainkra, énekeljeteK egy emlékeztető éneket a valaha híres kónai bárdus dicséretére. Magasztaljátok Ossziánt, a ti szenvedő barátotokat!»**

Kazinczyra ez irány nem tett ugyan tartós hatást, de ismeretes, pályájának első felében mily gyorsasággal dolgozta át egymásután *Hamletet*, *Emilia Galottit*, *Miss Sara Sampson*t stb., hogy a legideillőbbet, a *Bácsmegyei levelet*t, ne is említsük.

Fontosabb ennél Kazinczy æsthetikai nézetének ez időbeli megszilárdulására az a hangosan tiltakozó szó, mely a leoninus verseket a művelt ízlés nevében tüzre kárhoztatta.

* L. 1790 ápr. 9. írt levele mellett. Akad. könyvtár. U. o.

** *Orpheus*. I. k. 123—124. l.

Mindenesetre érdekes jelenség, hogy annak kellett az elharpódzó új irány ellen tiltakoznia, ki a mérték és rím egyesítését először kísérlette meg költészetünkben. Versben és prózában egyaránt küzdött ez ízléstelen kettős nyűg ellen s oly mételynek tartotta, mely a magyar költészet jövőjét fenyegeti. Két szócska parancsától vélte függeni a költői gondolatot, mely megköti az értelem szabad működését. Kazinczynak már fölléptekor panaszkodott Gyöngyösi János ellen; elárulta a titkot, hogy verset is írt ellene, de úgy, hogy senki se tudja, ki ellen szól az ismeretlen tiltakozó hang. Majd a *Magyar Museum*nak mindjárt 2. füzetében közzé teszi *Dieneshez* címmel s megmagyarázza, mi okozza e sok pipere melletti értelmetlenséget.

— — — Higyjed, valaki maga versét
 Kelletnél feljebb szereti cifrázni, az úgy jár,
 Mint amaz orczáit vakoló dámácska, ki mentül
 Több pirosítóval keni képét, annyival ocsmányb;
 Vagy mikoron valamely kerekét lekötöd szekerednek,
 Nem forog az, csak csúsz s a többi se jár szabadossan.

S végül felsóhajt:

Istenem! e mételyt hárítsd el a magyaroktól.

Örömmel üdvözli Baróti Szabót, ki *Verskoszorújának* előszavában szintén keményen kikelt a leoninus ellen s innentől fogva barátságával tiszteli meg. Legkörülményesebben azonban Édes Gergelynek magyarázta meg, miért kell a leoninus verseket kárhoztatni minden művelt ízlésű embernek. Néhány XII. és XIII. századbéli latin leoninus verskötetet küld Édesnek, a következő sorok kíséretében: «Ezekből fogja láthatni, jó uram, hogy ámbár némely magyarok azt tartják, hogy ezen versnem a magyar nyelvnek legfőbb tökéletessége s olyan nagy dicsősége más nyelvek felett, hogy már non plus ultra; láthatni fogja . . ., hogy mi ezen versnemben is sokkal fölül vagyunk haladva a deákoktól és hozzájuk képest csak kezdők vagyunk, akár ezekben a szépen folyó értelmes beszédet, akár a válogatott rhythmusokat, melyek épen nem akadályai a világos értelemnek, tekintsük; mégis ezen versnem minden jó ízlésű tudós emberek előtt contemptusban

van. Így hát ha árnyékai sem lehetünk is abban a deák versszerzőknek, nincs mit kevélykedjünk benne.»*

Édes Gergely Rádayhoz fölebbezte a Kazinczy véleményét. Mert Kazinczy már előbb szakasztott így nyilatkozott neki a leoninusokról,** miből természetesnek kell találnunk, hogy a józan ízlés mellett ezt a nézetet Kazinczy mindenestül Rádaytól örökölte. Kazinczy, mikor Édest meg akarja győzni ez irány tarthatatlanságáról: egyenesen Rádayra hivatkozik. Tartózkodás nélkül mondja ki Kazinczy véleményét, mi az *Enyelgések* írójának nagyon zokon esik. A leoninusokat a barbarismus jeleinek tartja, mert hiszen a «legostobább századokból s a legostobább teremtések kezei közül veszik eredetöket». Szenvedhetetlen előtte ez a «gyermeki pipere», ez a «gyermeki pattogtatás». Ezt tartja Ráday. De ez nem elég. Kazinczynak már ekkor szokása volt általános, összefoglaló véleményt mondani speciális esetről is, mi nála a gúnynak egy nemévé vált. «A hol ez a szerencsétlen neme a poesisnak — írja Kazinczy — kedvességben vagyok, ott az æsthesisnek hajnalló sugarát sem lehetett még látni. Gyöngyösi úr ezeknek írásokban felette szerencsés; de minekelőtte neki csak egy poemáskáját is elolvastam, készebb vagyok akár mely barbarus gondolkodású theologus munkáját végig olvasni.» Kazinczy elárulta egyúttal a titkot, — nyilván, hogy Ráday tekintélyével fődözze önállítását, — hogy a *Dieneshez* című verset Ráday írta s egyenesen Gyöngyösi ellen. Kazinczynak ebbeli gondolkodása szinte kézzelfoghatólag Rádayra mutat, mint mesterre.

Épen így Rádayra vall Kazinczy æsthetikai ízlésének egy más iránya is, mely még fontosabb. Értjük a Zrínyi híres művének méltánylatát. E tekintetben irodalomtörténet-íróink véleménye csak a valószínűség határáig jutott Kazinczyt illetőleg; de bátran kimondhatjuk egész bizonyossággal, hogy a *Szigeti Veszedelem* olvasása, tanulmányozása, majd később kiadása egyenesen a Ráday hatására vezethető vissza. Ismeretes, hogy Ráday sokat foglalkozott ez epos átdolgozásával, s nem győzte szépségeit dícsérni a körébe gyűlő ifjú írók-

* 1792 márcz. 30. kelt levelében. *Figyelő*, 1880. évf.

** 1791 aug. 17. írt levelében. *Figyelő*, 1881. évf.

nak. Tudjuk, hogy először hexameterekbe kívánta önteni az epost, de csak a bevezetéssel készült el. Később prózában dolgozta át egy pár énekét, mert nem tudott belenyugodni Zrínyi hibás verselésébe, mely sértette finom érzékét. Nem a nyelvét tartotta élvezhetetlennek, hanem verssorait, melyek sokszor megvetnek minden caesurát és rímet. Utasítást adott, mikép kell olvasni az eredetit. Nem a sorok végződése, hanem az értelem nyugpontjai szerint s akkor valódi élvezetet meríthetünk a remek műből. Ha nyelvét tartotta volna hibásnak, nem ragaszkodott volna sok helyen szinte minden változtatás nélkül az eredetinek jellemzetes, régies kifejezéseihez. Ő csak az alexandrin caesurátlansága miatt zúgolódott, mit nem csodálhatni a Gyöngyösi műveinek oly alapos ismerőjén, mint Ráday volt. Talán nem érdektelen ezt különösen is kiemelnünk, mivel irodalomtörténet-íróink e tekintetben némi téves nézetben vannak, holott Rádaynak Kazinczyhoz írt egyik levele világosan támogatja véleményünket.* E levél nagy mértékben fontos annak a hatásnak vizsgálátára, melyet Kazinczy Rádaytól vett. Rádaynak egész aesthetikai gondolkozására világot vet s mutatja, mily tényezők segítették Kazinczy írói jellemének megizmosodását. A szóban forgó tárgyról ezeket olvassuk Ráday levelében: «Írja az Úr, hogy Zrínyi olvasására az én dicséretemből vágy; nem tagadom én azt, hogy én ezt a versszerzőt felette nagyra becsülöm és majd minden poétáinknak eleibe teszem. Úgy reményelem, hogy egyet fog ebben velem ítélni minden, valaki ezen eleve való ítélettételektől megszabadúlhatott; hogy 1. meg ne ütközzön a rhythmusokba, mert ezekre kevesebbet vigyázott Zrínyi, mintsem a válogatott szókra és a dolognak eleven kirajzolására; 2. meg ne ütközzön abban is az olvasó, hogy ő tizenkét syllabájú verseiben nem tartotta meg a hatodik syllabán a hemistichiumot mindenkor, hanem azt olykor a hetedik, sőt néha más syllabákra is átalvitte. Ugyanis úgy látszik, hogy ő ezt nem hibából cselekedte, hanem szántszándékkal, részszert, hogy az által az affectust nagyobb mértékben adja ki, részszert, hogy a verseiben nagyobb varietas légyen, és így a monotonianak elkerülése által a

* Kelt 1788 jan 3. *Kazinczy F. levelezése*. I. k. 157—160. 1.

versnek szépsége is nevedjen.» Aztán védelmébe veszi Kónyit, a kit a naiv előadásban abban az időben a legjobb elbeszélőnek tart. E nézetében már nem osztozik Kazinczy, mindvégig szájalommal néz a «Magyar haza együgyű hadi szolgája»-ra, talán épen azért, mert méltatlannak tartott bárkit is a Zrínyi átdolgozására önmagán kívül. Mert Kazinczy szintén megpróbálkozott az epos átírásával, de szintén csak a kezdetnél maradt. Magának Rádaynak művével sem lehetett megelégedve, mert leveleiben soha sem nyilatkozik ez átdolgozás értékéről. Ellenben azt megvallja, hogy a török apród éneke őt is egy dal írására ösztönözte, mint Rádayt a stanzákéra. Ebben találkozott össze a mester és tanítvány s művek élénken jellemzi a pályája vége felé közelgő s a kezdő írot.

Még egy fontos nyilatkozatáról kell Rádaynak megemlékeznünk, mielőtt Ráday közvetlen hatásával végeznénk. Tudva van, hogy Barczafalvi Szabó Dávid, részint mint a *Magyar Hirmondó* szerkesztője, részint mint a *Szigvárt* fordítója, először próbált nagyobb mértékben új szókat alkotni. A használatban levő nyelvet ő is szűknek tartotta épen a társalgás hangjában s minden áron magyar szóval kívánta pótolni az addig közkeletű idegen szavakat. Kazinczy ez irányt tökéletesen elítélte, mint fentebb említettük, s Rádayhoz fordult, hogy kikérje véleményét ez ügyben is. Ráday tartózkodás nélkül elmondta, mit kell tartani a «mostani új szókoholokról», és feleletében mintegy dióhéjban kijelölte Kazinczy pályájának legcardinalisabb vezérelveit, még pedig oly világosan, hogy kétség sem fér hozzá, mikép Kazinczy e jegyzéket alapos megfontolás és tanulmány tárgyává tette. Ráday betegségnek tartja a Barczafalvi Szabó «mesterség üzését», a mely nem használt semmit. Az ily «új szóknak monstrumjai» nem bővítik a nyelvet. Mikép lehet hát új szókat forgalomba hozni s azokkal a nyelvet bővíteni? Erre nézve a következőleg nyilatkozik fentebb idézett levelében: «Nem vagyok én azon értelemben, hogy új szókat teremteni ne lehessen, *ha újabban folyamatba hozzuk vagy az ezelőtt kétszáz esztendővel szokásban lévő s már feledékenységekben ment szólsók módját; vagy pedig a magyar nyelvnek analogiájával megegyező új szókat faragunk; vagy ismét a más nyelvekből már bevitteket és ösmeretéseket meg-*

magyarosítjuk; vagy pedig még a be nem vitteknek magyar végző hangot adunk». Ime mily józan felfogás nyilvánul e sorokban s mennyire magukban foglalják a későbbi mester törekvésének és eszközeinek alapelemeit.

Nem kis hatással volt Ráday a kezdő írókra s így Kazinczyra is, hogy műveiket közzétenni segítette, előfizetőket szerzett az újonnan megjelent munkáknak s maga is több példányra előfizetett. Félig tehát Mæcenas-forma szerepet is vitt s ebben kevésbé volt válogatós. Nemcsak a Kazinczy és társai műveinek szerzett kiadót: hanem Édes Gergely epigrammáinak és dalainak is. Sőt az akkor feltűnt Molnár Borbála költői műveit is ajánlkozott a megjelenhetésre segíteni. Ilyenkor néha szíves tanácsokkal látta el az illető író, s e tanácsok újra élénken tanúsítják művelt ízlését, forma-érzékének fejlettségét s felfogásának helyes szempontjait. Hogy csak egy példát hozunk fel Kazinczyn kívül, idézzük az Édes Gergelynek adott tanácsait, melyeket több levelében ismételt. «Legfőbb tanácsom az — írja Ráday — hogy az úr ne a munkái sokaságában, hanem azoknak magokat megkülönböztető jóságában helyeztesse jövődöbeli, azokból reménylhető hírét és nevét. Ugyanis ha a valóságosan jók között csak egy közönségesebb találkozik is, a többinek is, nem lehet kimondani, a mennyi kárt tesz... A mely versíró magának hírt akar szerezní, annak azon kell igyekezni, hogy magát a legjobb munkáiból ismertesse meg.* Ezért volt ő szigorú bírása önmagának, ezért javítgatott folyvást önművein, miben Kazinczy, mint tudjuk, hűséges követője volt.

Annak a mozgalomnak, melyet Kazinczy, Bacsányi és Baróti Szabó a *Magyar Museummal* megindítottak, szintén Ráday volt mintegy a védnöke. Ő hagyta helyben előszavát, címét; ő hozzá küldték a közlendő darabokat; ő gondoskodott revisorról, szerzett vagy javasolt új műveket a kiadásra, gyűjtött előfizetőket s küldözte a példányokat Erdélybe. Ő előtte nyilatkoztak az előfizetők a vállalat értékéről, sikeréről vagy árnyoldaláról. Legtöbb művét maga is ebben közölte Ráday. A 3 szerkesztő, mihelyt az eszmét először megpendítette: azonnal Rádayhoz fordult a kivitel iránt s

* 1792 jan. kelt levelében. *Figyelő*, 1880. évf.

Ráday örömmel üdvözölte a szándékot. Baróti Szabó mindjárt a második füzetben meg is énekelte, jöllehet Ráday tiltakozott mind a magasztalás szokatlan módja, mind pedig az ellen, hogy őt *társuknak* tekintsék. Még jobban tiltakozott az ellen, hogy Anakreonból való fordításait a saját neve alatt tegyék közzé. Egészen idegen betűket használt művei alatt, hogy annál elfogulatlanabb kritikát halljon. Ez az eljárás természetesen zavarba hozta a szerkesztőket, a kik nagyon természetesen Ráday nevét föl is akarták használni. Kazinczy a legmelegebb bizalommal kérte ez elhatározásának megváltoztatására, de Ráday hajthatatlan maradt, minek okát nemcsak a Rádaytól felhozott indokban kereshetjük, hanem holmi balvéleményben is, mely szerint egy bárónak, vagy később grófnak, főleg pedig idős embernek, nem lett volna ildomos eljárás, ily irodalmi mozgalomban tényleges szerepet játszani. Nem hiszszük, hogy ő maga vonakodott volna teljesíteni a szerkesztők kérését; nagyon valószínűnek tartjuk, hogy az ifjabb Ráday Gedeon keze játszott e dologba, azért hányta tűzbe édesatyja minden kéziratát. Az ifjú gróf neje sokszor szemére hányta ipának, hogy könyvre költötte minden jövedelmét s ez mindig haragra lobbantotta Rádayt, minek egyszer Kazinczy is szemtanúja volt. A szerkesztők azonban gondoskodtak róla, hogy lapjuk minden olvasója tudja, ki rejlik a betűk alatt s mikor Ráday ennek híret vette, újabb idegen betűk alá rejtőzködött.

Ez a kissé gyorsabb érverése irodalmunknak Rádayt is kettőzött munkára ösztönzé, jöllehet már jóval túl volt a hetven éven. A mint ő kortársaira hatott, úgy hatott Rádayra viszont a fiatal írók munkakedve, erős önelhatározása, lelkesülése. Titkára alig győzte írni leveleit egymásután. S a munka csak szaporodott, mikor Kazinczy az *Orpheust* megindította. Kazinczy minden füzetben több darabját kívánta közleni Rádaynak s ez készséggel felelt meg a belé helyezett bizalomnak, melyet egész mértékben megbecsült, noha a cím ellen kifogása volt. «Én — úgymond — ha valamely gyűjteményt akarnék kiadni a kiesebb tudományokba, azt csak *igyekezők gyűjteményének* nevezném; sőt ennél még az abban munkálódó társaságnak is szebb és alázatosabb nevet adni nem tudnék, mint ha azt *igyekezők társaságának* hívnám;

ugyanis minket magyarokat, mint még csak kezdőket, leginkább illethet az ilyen név.»¹ Kazinczy osztozott e véleményben, azonban a németek példája nagyobb vonzó erőt tett rá, semhogy ily szerény címmel beérte volna. Kazinczy a verseken kívül másnemű művek készítésére is folyvást ösztönözte Rádayt. Verset eleget közölhetett ifjú barátaitól is, de irodalomtörténeti értekezéseknek mindig híjával volt. Csak ő maga közölt irodalmi hírt s ez a mező egészen parlagon maradt az akkor rendkívül nevezetes folyóiratban. Ráday megígérte, hogy legalább bibliographiai jegyzéseket közöl, de szándékát napról-napra halogatta. Két-három levelében sürgeti Kazinczy az ígélet beváltását, még akkor is, midőn az *Orpheus* napjai már meg voltak számlálva. Egyik levelében ezeket olvassuk: «A régi magyar írók eránt való ígéletét a Mélt. Grófnak örvendezve fogadtam el. Régen óhajtottam ezt. Kérem alázatosan: méltóztassék annak kidolgozását ne halasztani; senkitől sem várhat az eránt tökéletesebb tanítást a haza, mint attól a fiától, a ki azon fölül, hogy minden nemeiben a tudományoknak, nevezetesen a poesinak legjáratosabb, a magyar íróknak alig ismert munkáit bírja is».² Rádaynak bizonyosan fontos jegyzetei voltak a magyar költészet történetére vonatkozólag, a melyeket nem kevésbbé sajnálhatunk, hogy elvesztek, mint egyéb műveit.

Az *Orpheus* iránt Ráday épen oly buzgó törekvéseket tanúsított, mint előbb a *Magyar Museum* iránt. Ő volt Landserernél a közbenjáró, sőt félig maga a szerkesztő. Azonban sem Kazinczy fáradozása, sem Ráday buzgalma nem tudták megmenteni a vállalatot a bukástól, mit Ráday már csak néhány hónappal élt túl.

1792 aug. 6-án végezte be csöndes, de irodalmunkra jótékony hatású életét. «Mintegy három napig tartó szenvedhető erőtelenkedései után — olvassuk Lukács István halotti beszédében³ — vasárnap éjszaka tizenkét óra tájba olyan szép és csendes halál által szólította ki Isten őtet a világból, a melynél szebbet és csendesebbet nem lehet egy keresztyén kegyes

¹ L. Kazinczyhoz 1790 febr. 1. írt levelét. Akad. könyvtár. U. o.

² 1791 márcz. 18. írt levelében. Toldytól készült másolata az Akad. könyvtár: M. Irod. Lev. 4r. 211. sz.

³ M. N. Múzeum könyvtára: Q. Hung. 617. sz.

Istenfélő embernek Istentől kívánni. A kik körülötte voltunk, mindnyájan szemeinket szüntelen rajta tartottuk, mégsem vehettük észre, mikor vála meg nemes lelke testétől». Baróti és Virág elegiákat írtak halálára. Bacsányi pedig néhány szóval irodalomtörténeti fontosságát fejtegette. «Ő volt — írja Bacsányi — hazánk főbbrendű fiai közül legelső, a ki nemzetünk felszerkesztésére tárgyazó igyekezeteinket megkedvelvén, már ezelőtt négy évvel közénk állott olyan időben, midőn sok nagy születésű magyar — szomorú emlékezet! — magyar lenni s magyarul beszélni átallott». Ráday és Orczy életüket a nemzeti nyelv kiművelésére fordították, ők «szereztek a magyar Helikonnak becsületet», ők «szerkentgették a szunnya-dozókat veszedelmes álmukból».

Bizonyára azonban Kazinczy vesztett benne legtöbbet. Pályájának iránymutatóját, valóságos mentorát, atyai barátját s mindvégig híven szerető tanácsadóját, mesterét. Nemcsak mint sokat olvasott «tudóst» és könyvgyűjtőt bámulta Kazinczy, de a magán ember szeretetreméltó gyöngeségei is mintegy önkéntelenül vonzották. Senki sem használta föl akkoriban bölcsében a nyugalmas életet, hogy a közszellemet gyarapítsa,* mint Ráday és senki sem volt alattvalóinak elnézőbb, béketűrőbb, kegyesebb ura, mint a folyvást könyvei közé temetkező, nyugodt lelkű, nyájas mosolyú gróf. Kazinczy ifjúságának legszebb emlékei közé sorozza évek mulva is a vele töltött napokat s még magán életében is sok vonást tud majdan életírója kimutatni, a melyeknek eredete Rádayra vezethető vissza. Ő is épen oly jóakarója volt alattvalóinak, mint mestere, épen úgy elnézte apró tévedéseiket, épen úgy igyekezett író társain segíteni, mint Ráday. Ő is becsülte az emberi méltóságot és az egyéniség értékét nem tette függővé a társadalmi helyzettől. Annyira megragadta minden apróság, mi Ráday jellemének mozaiktöredéke, hogy évek mulva is élénken emlékezett vissza mindenre s híven írta le magának, hogy majdan Ráday egész életrajzába beolvaszsa. «A ki Rádayt látta — így ír Kazinczy — ezzel a nagy világba nem illő együgyű lélekkel, képzelheti Rousseaút. A francia bölcsnek nem volt ennyi

* L. Oratio piis manibus ill. com. Gedeonis à Ráday. Ab Io. Jul. Gabelhofer. 1792.

és ilyen gyengéje, de a magyarnak nem volt epéje, mint a francziának).

«Erit ille mihi semper deus» — így végzi Kazinczy a róla való megemlékezését.* Ráday pályájának e közvetett vagy közvetlen hatása Kazinczyra irodalomtörténetileg majdnem oly fontos, mint az a reform, a melyet a magyar vers technikájában végrehajtott.

Dr. VÁCZY JÁNOS.

MÉG EGY PÁR SZÓ SIMAI KRISTÓFRÓL.

A magyar színészet fennállásának századik évfordulója alkalmával mind több-több adat jutott nyilvánosságra az úttörő drámaírók egyikéről, a derék Simai Kristófról. Ezekkel a *Suffragium*-ában olvasható adatok annyira kiegészültek, hogy élete *külső* folyásáról már meglehetősen teljes képet lehetne rajzolni. Annál kevésbé ismerhető meg a *belső* ember. Körmöczbányán 38 évig él egyfolytában s mégis mind- eddig alig találhatni itt tartózkodása némi nyomára. Az a kevés is hadd sorakozzék a többihez!

Az őszön, Körmöczön rendezett emlékűnnep alkalmával tartott előadásomban annak a sejtelemnek adtam kifejezést, hogy Simai örmény családból származott. Erre vall neve, melyet régi, elterjedt örmény család visel. Ezt bizonyítná kitar- tása, szívóssága is s takarékos, gazdaságos természete. A rá vonatkozó gyér adatok közt, melyekre a körmöcz- bányai városi levéltárban akadtam, többször fordul elő olyan, mely azt bizonyítja, hogy pénzgyűjtő ember volt s pénzét igyekezett forgatni, gyümölcsöztetni kölcsönadogatás által. Így 1804 okt. 8-án panaszt emel bizonyos P. J. ellen, ki 15 frtnyi tartozását nem fizeti; mire a hatóság utasítja az alperest, hogy 8 nap alatt fizessen. 1814 decz. 10-én bemutat egy 1800 szept. 25-ről kelt adóslevelet, mely szerint Sch. A. és felesége Anna 125 frttal tartozik; kéri követelésének be- tábláztatását. 1817 máj. 7-én M. M. 200 frtról szóló kötelez-

* *Magyar Pantheon.* 19. 1.